

ЮРИДИЧНА ЛОГІКА ЧИ ЛОГІКА ДЛЯ ЮРИСТІВ?

ТЯГЛО Олександр Володимирович - доктор філософських наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін, юридичної журналістики та мовної підготовки Навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 340 : 16

Показано, що специфіка юридической логіки существенно определяется особенными нормами построения и оценки рассуждений и коммуникации в поле права. Обычно эти нормы основываются на соединении признания ценности истины с признанием ценности человека и законности. Юридическая логика является одним из видов неформальной логики, где образцом становится не демонстративный, а вероятностный аргумент. Поэтому обостряется проблема вычисления силы вероятностных аргументов разного рода.

Ключові слова : юридична логіка, неформальна логіка, ймовірнісний аргумент, логічна ймовірність.

Дискусії щодо виділення юридичної логіки як окремого виду логічної науки чи академічної дисципліни тривають давно (див., напр., [1]). Не претендуючи на остаточне розв'язання проблеми, маю намір додати кілька доводів на користь такого виділення.

За однією з існуючих позицій під юридичною логікою пропонується розуміти синтетичну прикладну дисципліну, предметом якої є аналіз правових проблем методами традиційної та сучасної логіки [2, с. 25]. Коли так, то специфіка юридичної логіки визначається виключно вибором особливо-го кола проблем, що лежать у полі права. У такому випадку цілком припустимо розуміти термін «юридична логіка» як позначення вибраних фрагментів якоїсь універсальної науки, без суттєвих змін адаптованих для застосування у полі права. «Логіка для

юристів» і «юридична логіка» в такому випадку – тотожні терміни.

Описана позиція має певний сенс, особливо на перших кроках опанування «наукою міркувати», проте навряд чи є достатньою для поглибленого теоретичного дослідження чи плідної практики. Що ж тут потрібно іще?

Більше шістдесят років тому Стівен Тулмін опублікував книгу «Використання аргументу», метою якої було «спровокувати дискусію» щодо природи і перспектив логіки. Він відмітив, зокрема, що з часів Аристотеля логіки визнали для себе привабливою математичну модель, але, на жаль, та «ідеалізована логіка», до якої веде математична модель, не здатна забезпечити серйозну практикабельність, практичну дієвість [3, р. 147]. Більш практикабельна версія логіки може бути побудована, на думку британського філософа, на основі юридичної моделі.

Аргументи в тому чи іншому полі можуть бути оцінені на підставі прийнятих у ньому норм, і слід очікувати, що норми залежатимуть від поля (will be field-dependent). Достойнства, котрих вимагають від аргументу в одному полі, виявляться такими, що підлягають виключенню для цілком достойного аргументу в іншому полі [3, р. 255]. Оскільки Тулмін розумів аргумент як систему різного роду резонів, пов'язаних один з одним чи з відповідним висновком, остільки залежними від поля виявляються як норми оцінки цих резонів, так і логічних зв'язків між ними.

Таким чином, те, що часто-густо вважається універсальною наукою правильного мислення, насправді є утіленням особливої «математичної моделі». Поряд з цією «ідеалізованою логікою» можливі й інші, зокрема більш практикабельна логіка, ґрунтована на «юридичній моделі». Сукупність норм «правильного мислення» істотно залежить від вибору тієї чи іншої базової моделі, врешті-решт – від того поля соціального простору, в якому здійснюються міркування та комунікація. Як це реалізується у випадку права?

Раціональне мислення в полі права спрямовується і оцінюється відповідно до низки цінностей – не тільки істини, а й, зазвичай, цінності людини та законності. Так, відповідно до ст. 62 чинної Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [4, с. 32]. Інакше кажучи, істинні докази, одержані з порушенням вимог чинного процесуального законодавства, є недопустимими і не мають юридичної сили, а ґрунтований на них виправдувальний / обвинувальний вирок, хоча б він і був достатньо обґрунтованим у суто логічному сенсі, юридично коректним не буде та підлягатиме скасуванню або зміні¹.

¹ У п. 3 ст. 17 нового Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) зазначено: «Підозра, обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом». Змістовно ця норма роз'яснюється у ст. 87 КПК. У ній, зокрема, проголошено: «1. Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України... 2. Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння: 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;... 4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права...» [5, с. 48]. За ст. 409 КПК однією з підстав для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції є істотне порушення вимог кримінального процесуального закону. Подібні норми мають силу в сучасних правових державах.

Поєднання цінності істини з цінністю людини та законності породжує нові норми, відмінні від норм «традиційної і сучасної логіки»². Вони не зводяться до норм, орієнтованих на безумовне встановлення істини. Їх виявлення, систематизація і застосування є, на мою думку, особливим стрижнем власне юридичної логіки. Наведу в такому зв'язку кілька прикладів.

У випадку допита свідка у суді критерії оцінки правильності питання, встановлені власне логікою, доповнюються нормами ст. 352 КПК: за п. 6 під час прямого допиту не дозволяється ставити навідні запитання, тобто запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї; проте за п. 7 цієї ж статті «під час перехресного допиту дозволяється ставити навідні питання» [5, с. 183]. Тобто логічно правильне навідне питання юридично коректним виявляється не безумовно, а ситуативно.

За п. 1 ст. 63 Конституції України види правомірної логічної реакції на питання доповнюються законною відмовою особи, наприклад, підозрюваного, відповідати на питання щодо себе, членів своєї сім'ї та близьких родичів, хоча б це і ускладнювало або взагалі унеможливило встановлення істини.

Низку подібних прикладів, які не можна пояснити через визнання тільки фундаментальної для «традиційної та сучасної логіки» цінності істини, не важко продовжити. Але зараз зупинюся лише на одній обставині, яка видається надзвичайно показовою і вимагає, як на мене, подальших логіко-юридичних досліджень. Справа в тому, що ані у «юридичних» статтях Конституції, ані в офіційному тексті КПК взагалі немає терміну «істина». Це означає, перш за все, що три з чотирьох традиційних законів логіки – несуперечності, виключеного третього і достатньої підстави – «знаходяться зовні», принаймні безпосередньо, до дискурсу поля права, оскільки їх неможливо сформулювати без використання відсутнього у ньому терміну «істина».

² Цінність законності тут розуміється у широкому смислі, експлікованому, наприклад, через низку загальних засад кримінального провадження за ст. 7 КПК.

Юристи використовують терміни «достовірні / недостовірні показання» чи «правдиві / неправдиві показання», які виступають особливими корелятами пари «істинні / хибні показання». Я не маю зараз наміру занурюватися в обговорення співвідношення цих пар, але їх нетотожність доволі очевидна. Тому зрозуміло, що залежність від поля виявляється вже на рівні базових термінів та сформульованих з їх допомогою «основних законів правильного мислення». Спроби беззастережно подати ці закони майбутнім фахівцям у галузі права чи вважати їх за «норми прямої дії» у наукових дослідженнях юридичних проблем являють собою (вільне чи невільне) ігнорування відміченої Стівеном Тулміном залежності норм правильного мислення від відповідного поля.

З огляду на все сказане пропоную для обговорення наступне роз'яснення: юридична логіка – це наука про закони і форми правильного у полі права міркування у полі права, а не універсальна «наука про закони і форми правильного мислення», як трансцендентальне лекало «прикладена» до правових проблем.

Оскільки більшість практичних юристів і юристів-науковців використовують у своїх міркуваннях, письмових документах і комунікації стилізовані природні мови, котрі за самою суттю криють у собі неточність, неповноту, контекстуальну залежність і т. п., вони рідко – якщо взагалі будь-коли – вбачають користь у точних формально-логічних численнях, які відповідають нормам мови математики, позбавленої таких «дефектів». З огляду на це юридична логіка має бути, скоріше за все, видом неформальної логіки (визначення неформальної логіки див., напр., в [6, р. 94], [7, с. 167-168]).

Як і в неформальній логіці загалом, у юридичній логіці демонстративний аргумент втрачає статус зразка. Таким стає недемонстративний, або ймовірнісний, аргумент, а демонстративний зберігається лише як його крайній чи частковий випадок. Необхідність не тільки якісної, а й кількісної оцінки сили ймовірнісних аргументів вимагає поглибленої розробки теми логічної ймовірності та знаходження відносно простих, доступних нелогікам способів її обчислення у теоретич-

но і практично значущих випадках. Корені цієї проблеми сягають розвідок Г. В. Лейбніца. Він мав на увазі ймовірність, «котра впливає з природи речей у тій мірі, наскільки ця природа нам відома, і котру можна назвати правдоподібністю. Вона приймається з урахуванням припущень. Але для того, щоб оцінити її, необхідно, аби самі припущення одержали певну оцінку й були приведені до однорідності, що дозволяє порівнювати їх між собою». Лейбніц також вважав, що коли йдеться про ймовірності, «можна завжди визначити те, що є найбільш правдоподібним *ex datis*», тобто на підставі конкретних даних [8, с. 472]. Попри ці й інші важливі передбачення остаточне розв'язання проблеми обчислення сили аргументу, порівняння її з силою відповідного контраргументу все ще залишається у порядку денному сучасної (юридичної) логіки.

Насамкінець додам, що викладені вище думки використані у визначенні структури та змісту нещодавно виданого підручника «Юридична логіка» [9].

Отже, специфіка юридичної логіки визначається не тільки колом правових проблем, що складають її предмет, а й особливими нормами побудови та оцінки міркувань і комунікації у полі права. Зазвичай ці норми виникають на основі поєднання визнання цінності істини з визнанням цінності людини та законності. Вони не зводяться до норм, орієнтованих на безумовне встановлення істини.

Юридична логіка виявляється одним із різновидів неформальної логіки, де зразком є не демонстративний, а ймовірнісний аргумент. Тому підвищується значущість доволі старої, проте остаточно не вирішеної дотепер проблеми обчислення сили різноманітних ймовірнісних аргументів. Її розв'язання надасть змогу у суперечливих ситуаціях точно «зважувати» аргументи сторін «на терезах Феміди» та обґрунтовано обирати порівняно сильніші з більш достовірними висновками.

Література

1. Титов В. Д. О специфике определенного в юриспруденции / В. Д. Титов // Проблеми філософії права. – 2005. – Т. III. – № 1-2. – С. 47-49.

АНОТАЦІЯ

Показано, що специфіка юридичної логіки істотно визначається особливими нормами побудови й оцінки міркувань та комунікації у полі права. Зазвичай ці норми ґрунтуються на поєднанні визнання цінності істини з визнанням цінності людини і законності. Юридична логіка є одним із видів неформальної логіки, де зразком стає не демонстративний, а ймовірнісний аргумент. Тому загострюється проблема обчислення сили ймовірнісних аргументів різного роду.

SUMMARY

It is argued that specificity of legal logic is determined by particular norms of construction and assessment of reasoning and communication in field of law. Usually these norms are grounded on a synthesis of recognition of value of truth with recognition of value of a human being and legality. Legal logic is a sort of informal logic where not demonstrative but probabilistic argument is the basic model. So, problem of calculation of strength of different probabilistic arguments becomes more important.

2. Вступ до сучасної юридичної логіки / В. Д. Титов, В. В. Навроцький та ін. / за ред. М. І. Панова та В. Д. Титова – Харків : Ксилон, 2001. – 198 с.

3. Toulmin S. E. The Uses of Argument / S. E. Toulmin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1958. – 261 p.

4. Конституція України: [Прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 року]. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 120 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одісей, 2012. – 360 с.

6. Johnson R. H., Blair J. A. Informal Logic: An Overview / R. H. Johnson, J. A. Blair

// Informal Logic. – 2000. – Vol. 20 (2). – P. 93-107.

7. Тягло А. В. Неформальная логика как манифестация новой логико-философской парадигмы / А. В. Тягло // Историко-логические исследования: [сборник научных статей]. – К. : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2008. – С. 164-169.

8. Лейбниц Г. В. Некоторые соображения о развитии наук и искусстве открытия / Г. В. Лейбниц // Сочинения в четырех томах. – М.: Мысль, 1984. – Т. 3. – С. 461-479.

9. Бандурка О. М. Юридична логіка : підручник для студентів вищ. навч. закладів / О. М. Бандурка, О. В. Тягло. – Харків : Золота миля, 2011. – 224 с.